

УДК 94(477.7):929.52“1750/1917”

Дорошенко О.М., Первوماйський інститут Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Дорошенко Оксана Миколаївна (1982 р.н.). Закінчила історичний факультет Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова у 2005 р. Викладач Первوماйського інституту ОНУ ім. І.І. Мечникова. Наукові дослідження пов'язані з діяльністю родини Скаржинських на теренах Південної України (кінець XVIII – поч. XIX ст.).

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС РОДИНИ СКАРЖИНСЬКИХ (перша половина XVIII – початок XX століть)

У статті подано біографічні відомості про представників родини Скаржинських, які півтора століття сприяли економічному, військовому та культурно-громадському розвитку Південної України. У сучасній науковій літературі історія сім'ї Скаржинських є недостатньо вивченою, тому вищевказана тема потребує подальших досліджень.

The article contains biographical facts about representatives of Skarzhynsky family that promoted economic, military and cultural-civil development of Southern Ukraine for about 150 years. History of Skarzhynsky family is not investigated well enough in up-to-date scientific literature. So the above mentioned theme needs further investigation.

Створення біографічних та просопографічних портретів видатних історичних особистостей, творчих колективів чи визначних родин України є важливою складовою частиною відтворення загального процесу історії країни.

Розвиток історичної науки на сучасному етапі характеризується пошуком нових та удосконаленням уже існуючих методів дослідження. Нові погляди у біографістиці розширюють інформаційне поле в історико-культурних дослідженнях, особливою значення набувають методи колективних біографій, які використовують нові технології обробки матеріалів і дозволяють реконструювати багатогранні аспекти життя та діяльності цілих династій.

Серед родової української еліти, чий діяльність і творчі здобутки потребують докладного вивчення та встановлення об'єктивної істини в оцінці її місця в історії, чільне місце належить роду Скаржинських. Предметом вивчення є сторінки життя найбільш відомих представників цієї династії. Відповідно об'єктом дослідження є література, в якій відображені відомості про членів сім'ї Скаржинських.

Основні джерела цієї розвідки – це видання довідникового характеру, були залучені “Гербовник Всероссийского дворянства” [1, с. 150], “Общий Гербовник Всероссийской Империи” [2], “Гербовник дворянских родов царства Польского” [3], “Малороссийский родословник В.Л. Модзалевского” [4], “Русский биографический словарь А.А. Половцева” [5]. Вивчались епістолярна спадщина Скаржинських, їх науково-публіцистичні статті, а також архівні матеріали.

Цінними є біографічні замітки про представників родини, некрологи та публікації стосовно економічного розвитку їх господарств у дореформений і післяреформений період, які виступають основою дореволюційної історіографії. Скаржинські привертала увагу багатьох відомих істориків, громадських та церковних діячів Новоросійського краю. Вони згадуються у працях А.О. Скальковського [6], В.П. Семенова-Тяньшанського [7], А.Шмідта [8], А.В. Флоровського [9], А.И. Михайловського-Данилевського [10], Д. Остен-Сакена [11], Д. Струкова [12], І.І. Палімпсестова [13], В. Бертенсона [14], П. Хрустальо-

ва [15], А. Петрова [16], В. Лобачевського [17], Я.В. Беловодського [18], І. Філіпповича [19] та ін.

Радянські дослідники роль поміщиків Скаржинських в історичному процесі також оцінювали позитивно, вивчався їх внесок у військову та економічну сферу розвитку Новоросійського краю в XIX столітті. Відомості про це знаходимо у роботах Л.Г. Бескровного [20], В.І. Бабкіна [21], Б.С. Абаліхіна [22], О.І. Дружиніної [23], А.І. Котова [24], І.А. Хіоні [25] та ін.

У сучасній українській історіографії ґрунтовні роботи з окресленої теми відсутні. Історією родини цікавляться, здебільшого, дослідники Південного регіону України О. Губар [26], Т.Г. Гончарук [27], А. Бойко [28] та ін. У наш час, коли суспільство має розхитану систему цінностей, постає нагальне завдання у дослідженні кращих рис та ідей родової еліти попередніх поколінь.

На сьогодні найбільш невіршеним в історичній літературі залишається питання про походження Скаржинських. У джерелах та історіографії знаходимо протилежні точки зору, які не дають однозначної відповіді. Зокрема, на польські коріння династії вказує “Общий Гербовник Всероссийской Империи”, у якому знаходимо запис: “Предки цього роду з 1628 р. володіли нерухомим майном у Турівському воєводстві і за служби нагороджували були польськими королями різними чинами; Анатолій-Олександр Скаржинський, який походив з цього роду, в 1733 р. вступив у російську службу і при переході у православну віру найменувався Михайлом. Нащадки його володіли спадково батьківськими і придбаними маєтками, служили російському престолу у цивільній і військовій службі” [29]. Інформацію про польське походження знаходимо і в “Гербовнике дворянских родов царства Польского”, в якому стверджується, що рід Скаржинських проживав на польських землях уже з середини XVI століття [30].

Також у дореволюційній літературі зустрічається інший погляд, зокрема, в журналі “Київська старовина” за 1893 р. знаходимо відомості про лубенських Скаржинських такого змісту: “Литовський шляхтич Олександр Скаржинський після закінчення наук в Оршанській академії служив перекладачем латинської та польської мов при генералітеті, який знаходився у Польщі при російській армії. В той же час він прийняв православ'я і після закінчення польської війни просив нагороди у тодішнього правителя Малоросії князя Барятинського. У відповідь на це прохання Скаржинський в 1732 р. був призначений лубенським полковим сотником... Разом з прийняттям православ'я Скаржинський став називатися Михайлом. У Михайла Скаржинського було три сини: Петро, Михайло й Іван. Петро служив на військовій службі, мав чин генерал-майора. Після виходу у відставку П. Скаржинський жив у Ольвіопольському повіті, в Трикратах” [31]. Крім

того, відсутній будь-який натяк на польське походження родини і у “Малороссийском Родословнике В.Л. Модзалевского”, в якому зустрічаємо повідомлення про родинні зв'язки між Скаржинськими та представниками української козацької старшини [32]. Таким чином, вищезазначене питання залишається відкритим.

Загальновідомо, що першим із роду на теренах Південної України проживав Петро Михайлович Скаржинський. Він реалізувався як талановитий військовий діяч та завзятий господарник краю. З 70-х рр. XVIII ст. служив у кавалерійських частинах російської армії поручиком, брав участь у війні Росії з Туреччиною та польськими конфедератами (1769-1774 рр.). Згодом призначений командиром 2-го Бузького козачого полку, після об'єднання двох бузьких полків у єдиний очолив його, отримавши за військові заслуги чин полковника [33]. Петро Скаржинський виявив надзвичайну мужність при штурмі Очакова у 1787 році, одним із перших піднявся на вали фортеці, за що був нагороджений орденом Святого Георгія. Подальша діяльність Петра Михайловича в цій сфері пов'язана з отаманством в Астраханському козацькому війську.

До того ж П.М. Скаржинський мав здібності до господарювання, які виявились у процесі освоєння і заселення степової України. У його власності знаходились землі, на яких розташовувались сели Мигія, Нікольське, Нижнє Нікольське, Скаржинка (Трикрати). У 1786 р. він заснував поселення Мала Скаржинка (Миколаївка) та ряд економік, які стали основою для створення сучасних селищ на території Південної України.

Петро Скаржинський був одружений з Ульяною Булацель, в їх сім'ї народилося два сини – Микола та Віктор і донька Лідія. Життєвий шлях Миколи Петровича є досить коротким та малодослідженим. Він служив у лейб-гвардії Преображенському полку і трагічно загинув під Кульмом у 1813 році під час бойових дій із французькими військами Наполеона Бонапарта [34].

Віктор Петрович Скаржинський є одним із найяскравіших представників родини, він народився в 1787 році в маєтку Трикрати Херсонської губернії. Освіту здобував у навчальних закладах Херсона, Миколаєва, згодом переїхав до Петербурга і поступив на службу в департамент народної освіти. Однак у 1811 році В. Скаржинський повертається на батьківщину допомагати матері вести господарство в численних маєтках. Коли у 1812 році розпочалась війна з Наполеоном, Віктор Петрович першим на Херсонщині організував із своїх селян військовий ескадрон у складі 188 чоловік. Вони відзначились у боях при Лагойську, Орлі, Борисові, у закордонному поході російських військ, зокрема під час облоги Торна (Прусія). За участь у війні з Наполеоном Віктора Петровича було нагороджено орденом Св. Анни II ступеня [35].

Більшу частину свого життя В. Скаржинський присвятив організації господарства в своїх маєтках. Незабаром його визнали кращим господарником краю. Він сприяв поширенню нових сортів пшениці, тютюну, олійних культур, постійно удосконалював засоби обробки ґрунтів, створював зрошувальні системи, облаштував кращі пасіки в регіоні. Найбільших успіхів досяг у садівництві та лісорозведенні. Сучасники писали: “Цим господарем Новоросія може пишатися, може сміливо виставити його поміряться силами з першостатейними відомими світу хазяями Європи” [36].

Віктор Петрович Скаржинський проявив себе активним громадським діячем. Він одночасно був членом Товариства сільського господарства Південної Росії та Вільного економічного товариства. Довгі роки плідно працював на посаді дворянського маршалка Херсонської губернії, займав посаду губернского предводителя дворянства, на яку його обирали кілька разів, і за відмінно-ретельне виконання якої був нагороджений орденом Св. Володимира II ступеня, званням камергера двору Його Імператорської Величності і вітальними адресами трьох губерній Новоросійського краю” [37]. Невтомна та корисна праця талановитого поміщика була оцінена елітними колами Новоросії, які в 1872 році встановили в Одеському міському ботанічному саду пам’ятник В.П. Скаржинському [38].

Господарську та громадську діяльність В.П. Скаржинського продовжили його сини. Активними членами Товариства сільського господарства Південної Росії були Костянтин Вікторович (1854-1864), Григорій Вікторович, який також брав активну участь у поширенні медичного обслуговування в регіоні. З 1857 року “попечитель” Бобринецької лікарні, отримав чин колезького асесора, згодом став колезьким радником [39]. Віктор Вікторович Скаржинський на початку 60-х рр. “почетный смотритель” Бобринецького повітового училища, з 1865 року дійсний член Товариства сільського господарства Південної Росії [40]. Він вважається одним із основоположників Єлисаветградського товариства сільського господарства, з 1904 року визнаний довічним його членом [41]. Діяльність товариства була спрямована “на практичне вирішення питань, які стосувалися збільшення врожайності хлібів і трав у зв’язку зі способами обробки ґрунту, на розвиток допоміжних галузей сільського господарства, на зближення нині розрізнених сільських хазяїв” [42].

Надзвичайно обдарованим та активним представником родини другої половини XIX сто-

ліття став Йосиф Петрович Скаржинський. Він один із засновників “Новоросійського общества поощрения коннозаводства”, яке знаходилося в Одесі, деякий час обіймав посаду віце-президента, разом із Віктором Вікторовичем Скаржинським визнаний довічним членом товариства. З 1875 року в Одесі діяв Чорноморський яхт-клуб, ціль якого полягала у пропагуванні плавання на теслярських, вітрильних і парових судах, поліпшенні їх спорудження, а також у практичній підготовці досвідчених матросів і шкіперів” [43]. Йосиф Петрович брав участь у діяльності судових комісій при його комітеті, був власником однієї з найкращих яхт, що мала назву “Мигея”.

Реформа 1861 року призвела до кардинальних кризових змін у поміщицьких господарствах, однак Й. Скаржинський зумів пристосувати свої економії до нових ринкових реалій. У маєтках біля 150 десятин землі знаходилося під лісовими насадженнями і 300 десятин засівалося зерновими культурами та ще стільки ж землі залишалось вільною. Вирощували озиму та ярову пшеницю, ячмінь, гречку, просо, льон та городину. Проводили досліди, засіваючи поля новими сортами злакових, які привозили з різних регіонів України [44].

Крім усього іншого, Йосиф Скаржинський сприяв культурному та духовному розвитку населення. У 1889 році виділив кошти на будівництво малої дзвіниці при Петропавлівській церкві в с. Мигія. Згодом провели модифікаційні роботи всієї церкви, за що господар отримав “благословение священного Синода” [45]. У 90 рр. XIX століття Йосиф Петрович заснував Ольжинсько-Скаржинську сільськогосподарську школу. Протягом багатьох років цей навчальний заклад був значним осередком розвитку агрономічних знань у Новоросійському краї і зберігся до сьогодні.

Політичні зміни, які відбулись в Україні у 1917 році, та складне становище дворянських родин, стало причиною того, що в кінці 1918 року Скаржинські емігрували до Італії. За радянських часів зв’язки з представниками сім’ї були втрачені, їх відновлення почалося у 90-х роках краєзнавцями Первомайщини та Николаївщини, однак не досить вдало.

На сьогодні знайдено недостатньо відомостей про життєвий шлях деяких членів родини. Однак вагоме значення їх колективної діяльності для розвитку майже всіх сфер суспільного життя Новоросійського краю не викликає сумнівів. Скаржинські є представниками військової, економічної громадсько-просвітницької еліти Південної України кінця XVIII – початку XX століття, вони сприяли соціокультурному розквіту регіону.

Література

1. Дурасов В. Гербовник Всероссийского дворянства. – СПб., 1906. – С. 150.
2. Дворянские роды, внесенные в общий гербовник Всероссийской империи / Сост. А. Бобринский. – Ч. II. (от начала XVII ст. до 1885 г.). – С.-Петербург, 1890.

3. Гербовник дворянских родов царства Польского. – Краков, 1858.
4. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1908.
5. Русский биографический словарь. Издан под наблюдением председателя Императорского Русского исторического общества А.А. Половцева. – СПб., 1904. – Т. VIII.
6. Скальковский А.О. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края 1730-1823. – Одесса, 1838.
7. Россия. Полное географическое описание нашего Отечества / Под ред. В.П. Семенова – Тянь-Шанского. – Новороссия и Крым. – СПб., 1910.
8. Материалы для географии и статистики России, собранные офицером генерального штаба А. Шмитом. Херсонская губерния. – 1863.
9. Флоровский А.В. Отечественная война и Новороссийский край. – Одесса, 1913.
10. Михайловский-Данилевский А.И. Описание Отечественной войны в 1812 году. – СПб., 1840.
11. Остен-Сакен Д. Приглашение владельцев селений Новороссийского края к единодушному способствованию великому делу разведения лесов // Записки Общества сельского хозяйства Южной России (Записки ОСХЮР). – 1872. – № 1. – С. 33-37.
12. Струков Д. Древесные питомники г. Скаржинского в 1852 г. // Записки ОСХЮР. – 1853. – №1. С. 466-495.
13. Палимпсестов И.И. Новороссийский знаменитый хозяин В.П. Скаржинский // Труды Вольного экономического общества. – 1853. – Т. IV. – С. 305-312.
14. Бертенсон В. Мигиевское хозяйство И.П. Скаржинского // Записки ОСХЮР. – 1887. – №6. – С. 221-232.
15. Хрусталев П. Трикратский сад // Записки ОСХЮР 1845. – № 1. – С. 57-74.
16. Петров А. Война России с Турцией и польскими конфедератами 1769-1774 г. – СПб., 1874.
17. Лобачевский В. Бугское козацтво и военные поселения (Летописные наброски Владимира Лобачевского) // Киевская старина. – 1887. – № 12. – С. 591-626.
18. Беловодский Я.В. Экономическая жизнь Юга // Жизнь Юга – №1. – 1897. – С. 14-15.
19. Филиппович И. Летопись прихода Петро-Павловской церкви села Мигея Елисаветградского уезда Херсонской епархии // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1901. – Т. XXIII. – С. 1-48.
20. Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года: Сборник документов / Под ред. Л.Г. Бескровного. – М., 1962.
21. Бабкин В.И. Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года. – М., 1962.
22. Абаліхін Б.С. Український народ у війні 1812 року. – К., 1962.
23. Дружинина Е.И. Южная Украина в период кризиса феодализма 1825-1860 гг. – М., 1981.
24. Котов А.И. Из истории лесоразведения на юге Украины. – Лесоводство и агролесомелиорация // Респ. межвед. тематич. науч. сборник, 1969. – Вып. 16. – С. 135-138.
25. Хиони И.А. Бугские казаки и их борьба против феодально-крепостнического гнета. Последняя четверть XVII – первая четверть XIX вв. – Одесса, 1973.
26. Губарь О. Первый Новороссийский лесовод // Вечерняя Одесса. – 1986. – 12 апреля.
27. Гончарук Т.Г. Пам'ятник у міському саду // Думська площа. – 2001. – 9 березня.
28. Бойко А. Південна Україна останньої чверті XVIII століття. – Запоріжжя, 1997.
29. Дворянские роды, внесенные в общий гербовник Всероссийской империи / Сост. А. Бобринский. – Ч. II. (от начала XVII ст. до 1885 г.). – Вказ. праця – С. 406.
30. Гербовник дворянских родов царства Польского. – Вказ. праця – С. 310.
31. Сведения о Лубенских-Скаржинских. Отрывок из дневника полтавского помещика // Киевская старина. – 1893. – Т. XLI. – С. 426.
32. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Вказ. праця – С. 167.
33. Бачинська О.А. Бузьке козацьке військо // Козацтво на Півдні України кінець XVIII-XIX ст. – Одеса, 2000. – С. 185-200.
34. Краткая биография В.П. Скаржинского // Записки общества сельского хозяйства Южной России (ОСХЮР). – 1861. – № 1. – С. 666-669.
35. Фроловский А.В. Вказ. праця. – С. 19.
36. Кирияков М. Историко-статистическое обозрение Херсонской губернии в материалах для статистики Российской империи. – СПб., 1839.
37. Палимпсестов И. Новороссийский знаменитый хозяин В.П. Скаржинский // Труды вольного экономического общества. – 1853. – Т. IV. – С. 305-312.
38. Открытие памятника В.П. Скаржинскому // Записки ОСХЮР. – 1872. – № 3. – С. 13-28.
39. Новороссийский календарь на 1858 год, Одесса. – 1857. – С. 383.
40. Новороссийский календарь на 1865 год, Одесса. – 1864. – С. 72.
41. Отчет о деятельности Елисаветградского общества сельского хозяйства за 1904 год, Елисаветград. – 1905. – С. 1-50.
42. Отчет о деятельности Елисаветградского общества сельского хозяйства за первый, 1899, год, Елисаветград. – 1900. – С. 1-30.
43. Отчет комитета Черноморского яхт-клуба за 1900 год, Одесса. – 1901. – С. 1-11.
44. Бертенсон В. Вказ. праця – С. 221-232.
45. Филиппович И. Летопись прихода Петро-Павловской церкви села Мигея Елисаветградского уезда Херсонской епархии // Записки Одесского общества истории и древностей. Т. XXIV. – 1902. – С. 1-32.

Надійшла до редколегії 5.12.2007 р.